
A vér vörös tengere – Lepantó

1571. október 7-én nem messze Naupaktosz görög tengerparti várostól vívták meg az európai történelem mindaddig, de még utána is hosszú évszázadokig legnagyobb tengeri ütközetét, amelyben az Oszmán Birodalom hajóhada és a Szent Liga II. Fülöp spanyol király féltestvére által vezetett armadája csapott össze egymással, és amely a félhold ellenében az árbocaikon keresztes lobogót bontó hajók fényes, Európa és a keresztény civilizáció megmentéseként ünnepeelt győzelmével zárult. Nem csoda hát, hogy az utóbbi hónapokban, a kerek 450. évforduló előestéjén Spanyolországban ismét a figyelem középpontjába került a *Batailla Naval* (a „tengeri csata”). Elég is ott mindössze ennyit mondani, hiszen ezt hallván, kimondatlanul is máris mindenki a görög kisváros spanyol nevére gondol: *Lepanto!*

Az évforduló kapcsán most különböző kiadványok születtek, rangos történészek emlékeztek meg televíziós és rádiós műsorokban a rendkívül véres, csaknem százötvenezer ember életét követelő csatáról, és szerte az országban számos konferenciára is sor került. A színvonalas megemlékezésekből kivette a részét a kizárólag hadtörténeti tárgyú könyveket megjelentető Desperta Ferro kiadó is. Ugyanez a kiadó az általa jegyzett, a nagy csatákat, jelentős katonai műveleteket alapos részletességgel elemző, ugyancsak Desperta Ferro nevű havilapnak már a 2013. októberi számát is teljes egészében a lepantói ütközetnek szentelte; most azonban – pontosan 2021 szeptemberére időzítve – önálló, reprezentatív, 415 oldalas könyvet adott ki róla Àlex Claramunt Soto szerkesztésében, *La mar roja de sangre – Lepanto* (A vér vörös tengere – Lepanto) címmel.

Mind a csatáról és főszereplőiről, mind pedig stratégiai-katonai-politikai jelentőségéről már régóta könyvtárnyi az ismeretterjesztő és a

szakirodalom Spanyolországban és a világban mindenütt (magyarul például 1983-ban, a Móra Kiadónál jelent meg Zimányi Vera: Lepanto – 1571 című könyve). Lehet-e egyáltalán újat és mégis érdemlegeset mondani ennyire közismert témában? A válasz erre, hogy tárgyának a rendelkezésünkre álló komoly és alapos feldolgozása dacára e most megjelent könyv kétségkívül az egyik legjobb, legkorszerűbb és legátfogóbb munka lett, ráadásul igencsak eredeti is. Különlegességét az adja, hogy a könyv tíz fejezetét tíz különböző szerző írta. Az azonban, hogy e fejezetek 1-től 10-ig számmal is jelölve vannak, tudatos összefűzésüket tükrözi. Azaz valóban fejezetekről, nem pedig egymástól független tanulmányokról van szó. Ha úgy volna, akkor a szerepük óhatatlanul kimerülne abban, hogy a csatával kapcsolatos ismereteinket bővítik, tovább részletezik, vagy legjobb esetben, bizonyos vonatkozásokat új megvilágításba helyeznek. Ez persze nem is volna kevés, de a szerkesztői elképzelés ennél jóval merészebb, elegánsabb, izgalmasabb, és a könyvet elolvasva kiderül, valójában sokkal gyümölcsözőbb is.

A lepantói csata nemzetközi volt, mintegy húsz ország és itáliai polisz katonái küzdöttek, a legnagyobb számban spanyolok, törökök és velenceiek. A könyv pedig (egy kivétellel) neves spanyol, török és olasz történészek közös műve! Arról az ütközetről, amelyben olyannyira különböző nemzetek, kultúrák, életmódok, vallások vívtak élet-halál harcot, és amelynek okait, jelentőségét és következményeit így vagy úgy, de minden érintett fél mindig is a saját történelmének szempontjai szerint értékelte, most éppen ezen országok legjobb kutatói szólnak és lépnek fel közösen, a történelmi tényeket árnyaltabban, több oldalról megközelítő munkatársakként. E nemzetközi környezetben különleges értelmet és értéket kap a tárgyilagosság, hiszen a szerzők tudatában vannak, hogy állításaikat, értelmezéseiket az olvasó egyazon kötetet lapozva szembesítheti, akár ütköztetheti is szükségszerűen egészen más szempontokkal. Az eredeti elgondolás másik fontos eleme az egyes fejezetek közötti logikát és kohéziós erőt biztosítja. Ezek témái ugyanis (jóllehet ez szerkesztői tördeléssel már nincsen kifejezésre juttatva) három egyértelmű csoportra bonthatók: az első négy fejezet a csata előzményeivel,

a következő három magával a csatával, az utolsó három pedig a csata következményeivel foglalkozik. Lehet ebben valami „folyóirat-szerű”, Alex Claramunt Soto bizonyosan fel is használta a folyóiratkiadás során szerzett sokéves tapasztalatait (nem véletlenül olyan imponáló a könyv képanyaga is), de nem ez a jellemző. Ízig-vérig „könyvet” tartunk a kezünkben, ahol az elsődleges szerep mindvégig a szövegé, jobban mondva a szövegeké. Amelyek legnagyobb erénye egyértelműen a rendkívül magas szakmai színvonal (ez egyébként a kiadó minden kiadványára érvényes): a szerzők a téma legjobb szakértői, akik a korszakról számos fontos önálló művet tettek már le az asztalra, és most mégis vállalták, hogy egymást kiegészítve, a csata kapcsán a teljes kép csupán egy-egy rájuk bízott mozaikkockájával foglalkozzanak, így alkotva egységes képet – az olvasóban. Így e kötet szerzőinek jóformán csak egyetlen veszélyt kellett elhárítaniuk, és a könyv mögött álló szervezési-szerkesztői alaposágot dicséreti, hogy ez is sikerült: sehol sincsenek zavaró átfedések.

A könyv magas rangját biztosítja és egyszersmind mutatja is, hogy szellemes, esszészerű bevezetőjét *Hugo O'Donnell y Duque de Estrada* írta (I–XIII. o.). Több tucatnyi hazai és nemzetközi (közöttük máltai lovagrendi) kitüntetés van, egyetemeken, tudományos társaságokban viselt számos tisztsége közül pedig elég megemlíteni, hogy a spanyol királyi Akadémia és a brit Royal Historical Society tagja, valamint 2005-ben – a haditengerészet magas rangú tisztjeként – a spanyol király a fegyveres erőknél működő legjobb történészként tüntette ki. E megtisztelő bevezetőt követően az igazi „bevezetés” a témába az első fejezet, az Oxfordban doktorátust szerzett, ma a shanghai egyetemen tanító *Philip Williams* munkája (aki mellel a Spanyol Hadtörténelmi Bizottság számára évek óta kezeli az 1492 és 1808 közötti időszakra vonatkozó adatbázist). E fejezet (1–42. o.) a Földközi tengeren a XVI. században viselt háborúskodásokról szól, azaz általános történelmi áttekintést ad a korszakról, így V. Károlyig és utódjaiig visszamenőleg kibontakozik a korabeli birodalmak képe, a közöttük kialakult véres csatározások és az átmeneti békék, a „stratégiai földrajz” szerepe és a hadviselés jellemzői a mediterrán térségben, nem utolsósorban a gályák fel-

építése és harci tulajdonságai (1–15. o.). Az Oszmán Birodalom és a korabeli iszlám külön elemzésben részesül, s meglepő módon éppen a sokszínűsége kerül előtérbe, szembeállítva a Habsburgok „transznacionális monarchiájával” (15–24. o.). Már itt be- és tekintést kapunk mind a Máltáért (1565), mind a Tuniszért folyó küzdelmekbe (1535, 1573, 1574), a tengerparti erődítmények erősségeibe és gyengeségeibe, a kor hagyományos és innovatív harcászati eszközeibe (25–40. o.). A hangsúly a „nagy összecsapás” elkerülhetetlenségére kerül. A kézzelfogható gazdasági és politikai érdekeken túlmenően is mindkét fél „szent háborúnak”, kötelességének tekintette a másik legyőzését, holott mindkét fél tudta, hogy súlyos árat kell fizetnie az estleges győzelemért.

A második fejezet címe: „A cégek háborúja: a Szent Liga tárgyalásai”. Ki más írhatta volna meg jobban ezt a részt, mint egy olasz történész? *Gennaro Variale* a nápolyi egyetem posztdoktor kutatója, doktorátusait pedig a genovai, illetve a valenciai egyetemeken szerezte. Korábban érdekes monográfiát írt Nápoly szerepéről a Törökország elleni kémkedésben a XVI. században, különös tekintettel a tengeri hadviselésre. Az egész fejezet (43–79. o.) lényege az, hogy a XV–XVI. században Európában mindenütt egyre nagyobb szerepet kapott a diplomácia, a nemhivatalos alkudozás, az intrika és a kémkedés. Ha Lepanto esetében mindez nem is volt döntő fontosságú, a kép enélkül nem lehetne teljes. Márpedig a teljes kép igen szövevényes: a Szent Liga tagjait törökellenességük tömörítette egy csapatba, ugyanakkor rendkívül különböző, sokszor egymásnak teljesen ellentmondó érdekeket követtek (amelyeket a pápa, V. Pius fáradhatatlanul igyekezett egymással összeegyeztetni). Ez is az egyik oka volt annak, hogy a lepantói győzelmet követően a szövetség szinte azonnal sorvadásnak indult. Velence pedig, holott a legtöbbet szenvedett az oszmán jelentléttől a Földközi-tengeren, valójában sohasem óhajtott fegyveres összetűzést a török portával, hiszen a kereskedelem csak békés időkben virágozhat, még ha azért engedményeket kell is tenni. Ez jellemezte tehát a csatát megelőző korszakot a nyílt tengeren és a tárgyalásokon egyaránt: a vihar előtti csend, a „feszültségekkel telt nyugalom” (46. o.).

A harmadik fejezet szorosan kapcsolódik ehhez, de más konkrét szálakkal. A spanyol *Miguel Angel de Bunes Ibarra* szakterülete ugyancsak a Földközi-tenger térségének történelme a XV. századtól a XVII. század második feléig, mindenekelőtt a keresztények és a muszlimánok viszonya, II. Fülöp törökpolitikája és a spanyol Habsburgok diplomáciai kapcsolatai a muszlim államokkal. E tanulmánya (79–125. o.) a Messinai csapatösszevonásról szól, valamint a Szent Liga szervezetéről, logisztikájáról és terveiről. Rengeteg érdekességet tudhatunk meg, a legizgalmasabbak a katolikus erők flottájával kapcsolatosak (97–107. o.). Az elképesztő logisztikai teljesítmény érzékeltetéséül elég pusztán annyit megemlíteni, hogy a Messinába érkező hajóhad, azaz 208 hajó 11 különböző helyről (többek között Spanyolországból, Velencéből, a pápai államból, Máltáról, Genovából, Szicíliából) indult, és mindössze két hét leforgása alatt gyűlt ott össze – egy olyan korban, amelyben a kommunikáció oly lassú volt, hogy például a lepantói győzelem híre csak tizenhárom nap múlva jutott el Madridig!

A negyedik fejezet az ellenfél hajóhadával foglalkozik, valamint annak szerepével és súlyával Ciprus meghódításától a lepantói csatáig, (127–171. o.) Címe „Az oszmán Armada”, szerzője a török *İdris Bostan*. A nyugati olvasó számára bizvást ez a könyv egyik legérdekesebb fejezete. İdris Bostan doktorátusát a párizsi Sorbonne-on szerezte, a genovai egyetemen a haditengerészet történelmét tanítja, az Isztambuli Egyetemen pedig a mediterrán világ történelmével kapcsolatos programot vezető professzor. A velencei, spanyol, törökországi és raguzai levéltárak kutatójaként a téma egyik legjobb szakértője Törökországban. Ezúttal az oszmán hajóhad szervezetét és a lepantói csata közvetlen előzményeinek tekinthető oszmán tengeri katonai műveleteket mutatja be. Először Ciprus geostratégiai jelentőségét és az 1570–1571-ben végrehajtott ciprusi expedíciót ismerteti (128–132. o), majd az Ali Pasa vezette ostromot a ciprusi Famagusta ellen (132–138. o.), és végül, de nem utolsósorban a lepantói tengeri csata konkrét előkészületeit oszmán részről. Grandiózus, professzionális szervező munka állt ezek hátterében: a hadianyagok és a felszerelések beszerzése, a matrózok és az evezősök sorozása, a lőfegyverek és a muníciók kezelése és tárolása, az utánpótlással kap-

csolatos ezernyi teendő (139–146. o). Ezt követte itt is a felvonulás, a megérkezés a helyszínre (146–155. o.). Bostan ezután rátér a csatát megelőző utolsó mozzanatra, ami nem más, mint a szembenálló két fél már elfoglalt helyzete alapján a taktikai tervek elkészítése a haditanácsban, már a nagy csata napján (155–160. o.) – amikor végül az oszmán had 190 hajót veszített el. Súlyos vereség? „A lepantói csata – írja Bostan (161. o.) – a katolikus világ utolsó nagy kereszties háborúja volt, ám csak átmeneti győzelmet hozott, ugyanis következményei nem bizonyultak tartósnak. Ciprust – amelynek megszerzése a Szent Liga legfőbb célja volt – nem sikerült elhódítani az oszmánoktól. Velence hamarosan (1573-ban) új egyezményben volt kénytelen kibékülni a szultánnal, jóvátételt kellett fizetnie a ciprusi háborúért, és a Zákinthosz szigetért általa fizetendő hadisarc összegét is megemelték. Az oszmán hajóhad egy évvel később ismét megjelent a Földközi-tengeren, és nem volt keresztény erő, amely feltartóztatta volna, így az oszmánok teljes egészében meghódították Tuniszt.” A vereség súlyát enyhítő szavakban valóban sok igazság van (miként ez a kötet más fejezeteiből is kiderül), az viszont sokatmondó, hogy ehhez az értékeléshez a török szerző azt már nem tette hozzá, hogy az Oszmán Birodalom Tunisz meghódításával 1574-ben legutoljára hódított el jelentős területet Spanyolországtól. Azt azért még Bostan is elismeri (uo.): „A lepantói csata ugyanakkor szétzúzta a törökök legyőzhetetlenségének nimbuszát, amely a XV. századtól kezdve megkérdőjelezhetetlen volt a keresztény Európában.”

A csatával magával foglalkozó három középső fejezet logikája, egymáshoz való viszonya is teljesen új, pedig pofonegyszerű. A csata mindössze néhány óra alatt zajlott le és dőlt el, ezalatt azonban sok minden történt. A legnagyobb horderejű párharc a két hajóhad vezérhajói és admirálisai (Don Juan de Austria és Ali Pasa) között zajlott, „középen”. Ha azonban az egymással szemben felsorakozó két hajóhadat a Szent Liga armadájának szempontjából nézzük, akkor annak „jobb” és „bal” oldalán is véres küzdelem alakult ki, amelyek később a döntő, középen folyó eseményektől elsodródtak. E három fejezet a csaták precíz leírását kedvelők számára igazi csemegék, de csatajelenetek másodkézből való bemutatására e helyütt vállalkozni nem érdemes. A „háromfrontos”

megoldás előnye mindenesetre kézenfekvő: a külön-külön taglalt történések egymással egy időben zajlottak le, de ezeket együtt ismertetve alighanem a „fáktól nem látnánk az erdőt”, azaz elvesznénk a bonyolult részletekben, miközben a végkifejlet magyarázata, a fő kérdésekre – ki nyerte meg a csatát, hogyan és miért – adható válaszok is e hármás bontásban sokkal világosabban bontakozhatnak ki.

Az egyértelműen a legfontosabb eseménnyel, a két admirálisi hajó és a két abszolút főszereplő, Don Juan de Austria és Ali Pasa döntő fontosságú küzdelmével foglalkozó ötödik fejezet (171–207. o.) *Agustín Ramón Rodríguez González* munkája. A madridi egyetem doktora és a spanyol királyi Akadémia levelező tagja 43 könyvet publikált, szinte mind tengeri csatával vagy legalábbis a haditengerészet történelmével foglalkozik (köztük találjuk a 2004-ben megjelent „Lepanto – a csata, amely megmentette Európát” című, 300 oldalas monográfiát is). A fejezet középpontjában egyrészt Don Juan de Austria személyisége és a harcban kérlelhetetlen jelleme áll, valamint az általa vezényelt gályák kivételes, rettenetes tűzereje. De éppoly jelentősnek mutatja Don Álvaro de Bazán, a tartalék csapatokat irányító zseniális hadvezér figuráját, akiről 2017-ben 380 oldalas önálló monográfiát írt, és akinek az egy évvel később megjelent, a spanyol Armada elfeledett nagy kapitányaival foglalkozó „A tenger urai” című munkájában is önálló fejezetet szentelt. Önálló rész foglalkozik a győzelem különböző tényezőivel (186–189. o.) és a csata névtelen hőseivel (katonákkal, tengerészekkel és evezősökkel) is (190–195. o.). A következő fejezet (207–230. o.) tárgya a jobbszárnyon a velencei Barvarigo y Querini és Csuluk Mehmed pasa küzdelme, szerzője *Guido Candiani*, a velencei Cá Foscera egyetem oktatója, aki doktori címét ugyancsak a Sorbonne-on szerezte, és rengeteg tanulmánya jelent meg a velencei tengerészetéről, zömmel e korszakról. A balszárnyon a genovai Gian Andrea Doria és a tapasztalt kalábriai kalózból lett kapitány, Ulucs Ali állt szemben egymással, az ő – kis híján az utóbbi győzelmével záruló – párharcukról szól a hetedik fejezet (231–253. o.), a könyv szerkesztője, *Alex Claramunt Soto* tollából, aki bizonyítja, hogy nemcsak szerkeszteni, hanem írni is remekül tud (nem csoda, hiszen újságíróból „vedlett át” történésszé).

Aki úgy gondolná, hogy a könyvben ezáltal túlsúlyba kerültek a nyugati történések, azt kárpótolja a következő két fejezet, amelyek már a csata utótörténetével foglalkoznak. A nyolcadikat Ídris Bostan írta, ő az egyetlen, aki két fejezetet írt a könyvbe. Címe: „Az oszmán armada újjáépítése” (253–298. o.). Rekordidő alatt került erre sor, ami hatalmas eredmény még akkor is, ha az is kiderül a fejezetből, hogy ez az armada már nem volt olyan, mint a régi (sem annyira jól szervezett, sem annyira ütőképes). Az új flotta mindenesetre már egy év múlva, az 1572-es hadjáratban bevethetőnek bizonyult. Az Oszmán Birodalom (amely egyébként kitüntette és előléptette a vesztes csatában részt vevő tiszteket, 258. o.) tehát hamar kiheverte a rá mért csapást, talpra állt. S közben a másik oldalon is történtek fontos változások. Előbb V. Pius pápa halála ingatta meg a katolikusok szövetségét, de a kegyelemdőfést Velence és a török porta közötti békekötés adta meg 1573 márciusában, aminek következtében a spanyol király, II. Fülöp magára maradt a török elleni küzdelemben. Ennek előnyei is voltak, nem kellett másokhoz alkalmazkodnia, felléphetett például Észak-Afrikában a megtépázott spanyol érdekekért. Erre összpontosított tehát, és mert hajóhadat fenntartani költséges dolog, és a pénz másra is kellett, egyre kisebb lett a Lepantónál győztes (és az elfoglalt gályákkal is gyarapított) spanyol hajóhad. Leépítették. A spanyol királynak 1574-ben még 146 hajója volt, egy év múlva már csak 102, 1580-ban 73 és 1613-ban már csak 65, jóllehet sehol sem szenvedett komoly vereséget. De ezt (és sok más érdekességet) már a következő fejezetből tudhattuk meg (123. o.), *Hüseyin Serdar Tabakoglu* török egyetemi oktató jóvoltából. „A lepantói ütközet utóhatásai és következményei” című fejezet (299–328. o.) a korábbiakban csak futólag említett hadjáratokat vizsgálja részletesebben, így az 1572-es (306–313. o.), valamint az 1573–1574-es hadjáratot (313–320. o.), ezek hatásával is magyarázva-bizonyítva a spanyol korona Földközi-tengeri hegemónisztikus törekvéseinek alkonyát.

Az utolsó fejezet (299–329. o.), *Lara Vilá* spanyol filológus munkája, hallatlanul érdekes. Azt mutatja be (sok idézettel), hogy miként tükröződött a keresztény erők győzelme a kor irodalmában (főleg a költészetében). Hogy e művek mennyire voltak őszinték, és mennyi

volt bennük a propaganda, azt a mi korunkból visszanevezve már nehéz megállapítani. Az alkotások színvonalából kell kiindulni: azok, amelyek hitelesen mutatták be a „dicsőséget”, a keresztény rabok kiszabadítását, az önfeláldozó harcot, de emellett a háború borzalmait is, mindenképpen igazi műalkotások. És ne feledjük: a legtalálóbban a csata lényegét éppen egy író fogalmazta meg, aki maga is részt vett, sőt, súlyosan meg is sebesült a csatában. Cervantes ezt írta Lepantóról: „*Donde quedó el orgullo y la soberbia otomana quebrantada*” – vagyis „A hely, ahol az ottomán dac és kevélység megtört”. Mint láthattuk, a mai történészek (spanyolok, törökök egyaránt) is ebben, a csata pszichológiai hatásában látták a keresztények igazi győzelmét.

A könyv „szövegen kívüli” eszköztára is imponáló és külön kiemelendő. Az egyes fejezetekhez azok szerzői külön-külön csatolták a felhasznált szakirodalmat; van olyan fejezet, ahol ez a kétszáz hivatkozást is meghaladja. Szerepel ugyanakkor a könyv végén egy külön bibliográfia is, amely mintegy ötven elsődleges forrást tartalmaz, de emellett „másodlagos forrásnak” nevezett alpműveket is, amelyek száma viszont meghaladja a kettőszázötvenet. Tizenegy színes kép van a könyvben, ezek mind festmények reprodukciói, a csata valamennyi központi szereplőjéről portrék vagy grandiózus csatajelenetek, többek között Vasari, Veronese, El Greco, Tiziano pompás munkái. Külön melléklet tartalmazza mindkét hajóhad összes hajójának és azok kapitányainak nevét (371–382. o.). A hajózási és török szakkifejezéseket önálló glosszárium segít megérteni. A jobbára korabeli forrásokból átvett fekete-fehér képeknek se szeri, se száma. De a kiadvány leginkább felbecsülhetetlen „adalékát” a térképek adják. Tucatnyi van belőlük, és egy-egy ilyen térkép elkészítéséhez kartográfusok és történészek egész csapatainak komoly, időigényes és fáradságos munkájára lehetett szükség. Megérte: ezek már korántsem illusztrációk, hanem az eleve kivételesen magas színvonalú tartalom szerves részévé váltak.

Alex Claramunt Soto szerk. *La mar roja de sangre – Lepanto (A vér vörös tengere – Lepanto)*, Ediciones Desperta Ferro, Madrid, 2021. 415 o.

Virág T. László